

OBECNÉ KNIŽNICE REGIÓNU TURIEC SMERUJÚ DO ONLINE PRIESTORU

Mgr. Danka Kapustová; danka.kapustova@tkmartin.sk; (Turčianska knižnica v Martine)

Ing. Alžbeta Martinická; alzbeta.martinicka@tkmartin.sk; (Turčianska knižnica v Martine)

Ing. Viliam Polonec; viliam.polonec@snk.sk; (Slovenská národná knižnica)

Turčianska knižnica v Martine nechce premeškať nastupujúce trendy vo využívaní automatizácie knižničných procesov nielen vo svojej knižnici, ale ani v menších obecných knižniciach, ktoré metodicky zastrešuje. Obecné knižnice sú niekedy jediným kultúrnym bodom v obci. Turčianska knižnica chce využiť generačnú výmenu knihovníkov v obecných knižniciach a pomôcť mladšej, nastupujúcej generácii, ktorá chce robiť veci inak. Ako prvá regionálna knižnica ponúka Turčianska knižnica obecným knižniciam v okrese Martin a Turčianske Teplice možnosť online spracovania a prístupnosti knižničných dokumentov v knižnično-informačnom systéme KOHA (<https://knizniceturca.tkmartin.sk>). Prostredie knižničného systému bolo prispôsobené potrebám obecných knižníc na základe knihovníckych skúseností. Tieto menšie obecné a mestské knižnice môžu systém využívať bezplatne, pretože Turčianska knižnica poskytuje metodickú aj technickú podporu. Cieľom je ukázať knižniciam cestu do 21. storočia, ako sa dajú veci robiť inak a ako jednoducho môžu byť online.

<http://doi.org/10.52036/1335793X.2024.1.53-58>

KOHA... slovo, ktoré vo svete nielen slovenských knihovníkov rezonuje už niekoľko rokov. S integrovaným knižnično-informačným systémom, ktorým KOHA nepopierateľne je, sme sa stretli na odborných seminároch a konferenciách spočiatku len v teoretickej rovine, no postupne sa začína tento open source systém udomáčňovať aj v slovenských knižniciach.

Jedným z hlavných cieľov novej riaditeľky Turčianskej knižnice je okrem modernizácie samotnej Turčianskej knižnice zavedenie inovácií aj do obecných a mestských knižníc regiónu Turiec, t. j. knižníc v okrese Martin a Turčianske Teplice. Stav niektorých z nich je naozaj veľmi bolestivý, niektorým chýba výpočtová technika, niektorým dokonca pripojenie na internet. Avšak v niektorých, zvyčajne s nástupom nového starostu/-ky alebo knihovníka/knihovníčky, chcú meniť to, čo je zastaralé, to čo je už dávno „out“. Správnym impulzom zmeny bol aj príchod novej metódy do radov pracovníkov Turčianskej knižnice. Mgr. Danka Kapustová, ktorá mala skúsenosti s KIS KOHA z testovania možného využitia tohto systému na automatizovanie výpožičného procesu pre medziknižničnú výpožičnú službu v Slovenskej národnej knižnici (KIS Virtua tento modul nemá implementovaný), bola pripravená prispôbiť prostredie KOH-y pre obecné knižnice. Samotné rozhodnutie meniť veci však nestačí. Turčianska knižnica mala aj šťastie. Vďaka dobrým vzťahom s Nadáciou Českej sporiteľne, ktorá darovala knižnici vyradené servery, môže Turčianska

knižnica meniť svoje plány na skutočnosť. To, čo pre Českú sporiteľňu, a. s., už nespĺňalo bezpečnostné kritériá, bolo pre knižnicu, ktorá sa strachovala o svoje dáta uložené a spravované na zastaralom serveri, doslova vianočným darom v hodine dvanástej. Nadobudnutá technika umožnila nielen zastabilizovať situáciu knižnice z hľadiska správy dát, bezpečnosti, ako aj archivácie, no zároveň knižnica získala priestor, ktorý bolo možné využiť aj na iné účely.

KIS KOHA je integrovaný knižničný systém a jeho výhodou je možnosť využívať moduly, ktoré knižnica potrebuje – prístupnosť fondu v online prostredí (OPAC), úplná katalogizácia (kompatibilita s MARC a Z39.50), akvizícia, správa seriálov, výpožičný proces vrátane integrácie OPAC.

K veľkým prednostiam KIS KOHA určite patrí jednoduché a intuitívne prostredie webového rozhrania, v ktorom sa ľahko zorientuje aj knihovník s kratšou praxou. Systém je možné využívať a prispôbiť podľa potrieb knižnice, umožňuje napríklad nastavenie automatických notifikácií, preberanie záznamov inou knižnicou, čím sa dosiahne skrátenie procesu spracovania dokumentov. Vzhľadom k tomu, že v malých obecných knižniciach pracuje obvykle len jeden pracovník, nie je potrebné využívať možnosť vymedzenia pracovných kompetencií, zvyčajne má knihovník obecnej knižnice prístup ku všetkým potrebným oprávneniam na prácu so systémom. Pre obecné knižnice je možné využiť všetky moduly, ktoré systém poskytuje.

Pre začatie práce so systémom bol zvolený len modul určený na katalogizáciu a následné sprístupnenie dokumentov. Rozhodnutie pre čo najjednoduchšie používateľské a pracovné prostredie systému malo za cieľ neodradiť hneď na začiatku knihovníkov s malou alebo žiadnou praxou. Prechod od analógového do virtuálneho prostredia je realizovaný postupne, krok za krokom. Predpokladá sa, že to nepôjde úplne ľahko. Tým, že v obecných knižniciach dochádza ku generačnej výmene knihovníkov, je tu predpoklad postupnej zmeny vnímania zavádzania nových technológií aj do malých knižníc. Rovnako, vďaka generačnej výmene metodičky v Turčianskej knižnici, prišla aj nová výzva a nová chuť niečo zmeniť. Mgr. Danka Kapustová svojim náklzným entuziazmom a zapálením sa pre „nové veci“ nepostupuje po malých krokoch, ale doslova sedemmíľovými skokmi. Nebolo by to však možné, pokiaľ by nemala nadobudnuté odborné skúsenosti s katalogizáciou dokumentov a prácou v poskytovaní knižnično-informačných služieb. Na začiatku bolo presne zadefinované, aké požiadavky musí spĺňať KIS pre obecné knižnice – ako pre knihovnícke procesy, tak aj technickú podporu. KOHA v mnohom ponúka veľký komfort.

Aby systém mohli začať obecné a mestské knižnice využívať, bol na server umiestnený priamo v Turčianskej knižnici v Martine nainštalovaný OS Debian, verzia 12, a knižničný systém KOHA, verzia 23.05. Pre každú knižnicu, ktorá prejaví záujem o vstup do tohto systému, je vytvorená nová lokácia v systéme s predvyplneným prefixom, ktorý je jej pridelený.

Na základe prefixu systém automaticky generuje čiarové kódy používateľov a exemplárov podľa lokácie, kde je operátor prihlásený. Jednotlivé knižnice zdieľajú bibliografické záznamy, údaje o používateľoch nie. Osobné údaje sú dostatočne chránené vo výhradnej správe knižnice. Každá z knižníc si sama nastaví výpožičnú politiku, ktorá zahŕňa typy používateľov, výpožičnú dobu, počet možných predĺžení, rezervácie, sankčné poplatky. Napriek tomu, že sú knižnice v jednom prostredí, každá z nich si poskytovanie výpožičných služieb manažuje v online prostredí samostatne.

Zmeny a inovácie by mali prinášať zjednodušenie a zefektívnenie práce a poskytovaných služieb. Aj to bol dôvod, prečo sa Turčianska knižnica v Martine rozhodla ísť touto cestou a pomôcť obecným knižniciam. Zavedením knižničného systému KOHA do obecných knižníc chce Turčianska knižnica dosiahnuť zhromažďovanie a zjednotenie dát jednotlivých knižníc Turca na jednom mieste, ktorého výstupom bude prostredie online

katalógu Knižnice Turca (<https://knizniceturca.tkmartin.sk/cgi-bin/koha/opac-main.pl>) (obrázok 1). Reflektuje tak nielen na rastúci digitálny tlak, ale aj na obmedzené finančné a personálne možnosti jednotlivých obcí.

Zavedenie knižničného systému prináša pre knižnicu mnoho výhod, ako pre pracovníkov, tak aj jej používateľom a návštevníkom. Evidencia v knižničnom systéme výrazne zvyšuje efektívnosť knižnice tým, že automatizuje mnohé knihovnícke rutinné úlohy, ako je evidencia kníh a používateľov, výpožičky/vrátenie, vytváranie štatistických výkazov. Zároveň umožňuje používateľom a návštevníkom vyhľadávať a overovať dostupnosť dokumentov v prostredí online, čím sa zvyšuje prístupnosť samotnej knižnice.

Proces prechodu k elektronickej evidencii v knižničnom systéme KOHA nie je náročný. Vyžaduje si predovšetkým čas a trpezlivosť. Zo strany knižnice/obce so záujmom evidovať svoju činnosť elektronicke v knižničnom systéme sa vyžaduje zabezpečiť len prístup na internet a elektronicke zariadenie (PC alebo tablet). Samotný systém a online katalóg sú prístupné prostredníctvom webového prehliadača, nie je tak potrebná žiadna zložitá inštalácia softvéru či aplikácie.

AKO TO FUNGUJE V PRAXI?

Obec/knižnica v metodickéj pôsobnosti Turčianskej knižnice v Martine, ktorá má záujem používať knižnično-informačný systém KOHA, požiada knižnicu o vytvorenie konta pre konkrétne obecnú knižnicu. Následne sú zabezpečené všetky potrebné úkony pre vytvorenie konta v knihovníckom rozhraní <https://koha.tkmartin.sk> (obrázok 2). Turčianska knižnica, tak ako už bolo spomenuté vyššie, poskytuje knižniciam možnosť uloženia dát na svojom serveri. Knižnica následne dostane jediný prístup k správe vlastných dát. Nie je možné, aby si knižnice zasahovali vzájomne do svojich uložených záznamov. Jedinečnosť dát konkrétnej knižnice zabezpečí aj Medzinárodný štandardný identifikátor pre knižnice a príbuzné organizácie ISIL, ktorého súčasťou je pridelený číselný prefix knižnice. Výhodou je aj spoločný súborný online katalóg – OPAC. Knižnica a používateľ budú mať prehľad o dokumentoch konkrétnej knižnice v regióne a v prípade, že hľadaný dokument knižnica nemá vo svojom fonde, môže si prostredníctvom online katalógu overiť dostupnosť v inej knižnici.

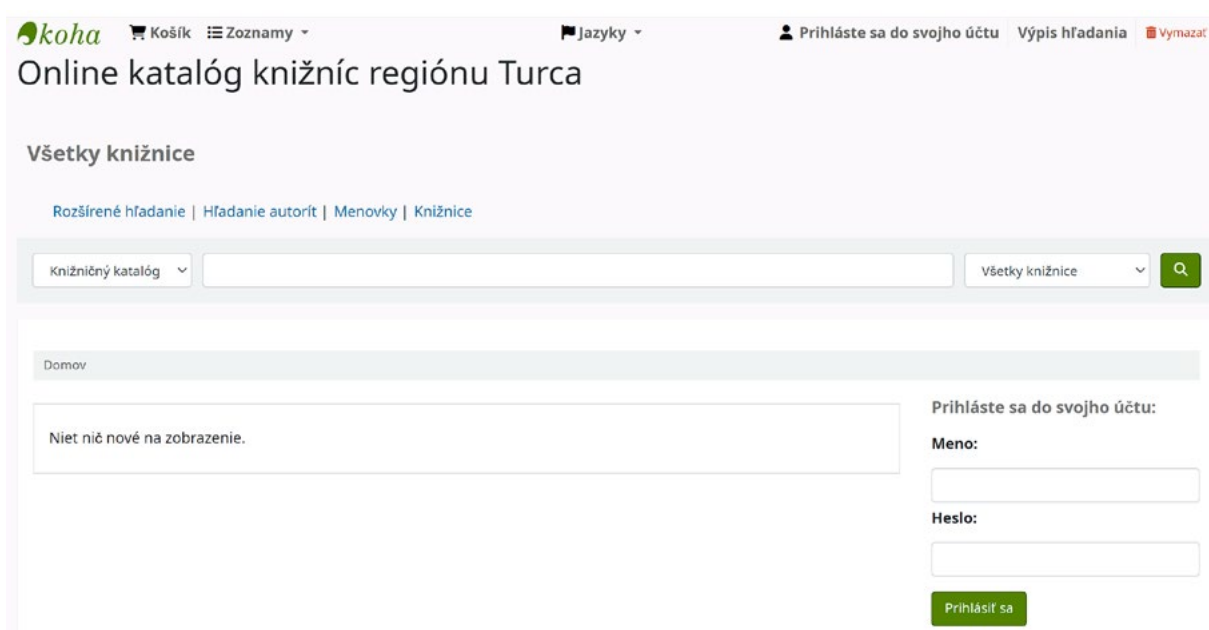
Prostredníctvom knihovníckeho rozhrania sa knihovník dostane k prednastaveným modulom. Cieľom je sprehľadniť knihovnícke prostredie a ponechať základné funkcie potrebné pre obecné knižnice – moduly pre

výpožičky, katalogizáciu, OPAC a výkazy. Toto základné nastavenie systému nevyžaduje špeciálne zručnosti. Proces katalogizácie zjednodušuje protokol, prostredníctvom ktorého je možné vyhľadávať a získavať informácie o záznamoch zo vzdialených databáz. Knihovníkovi stačí zadať ISBN či názov publikácie, porovnať už s vyhľadaným záznamom a jednoducho ho stiahnuť cez protokol Z39.50, čím sa proces naplňovania databázy záznamov značne urýchli.

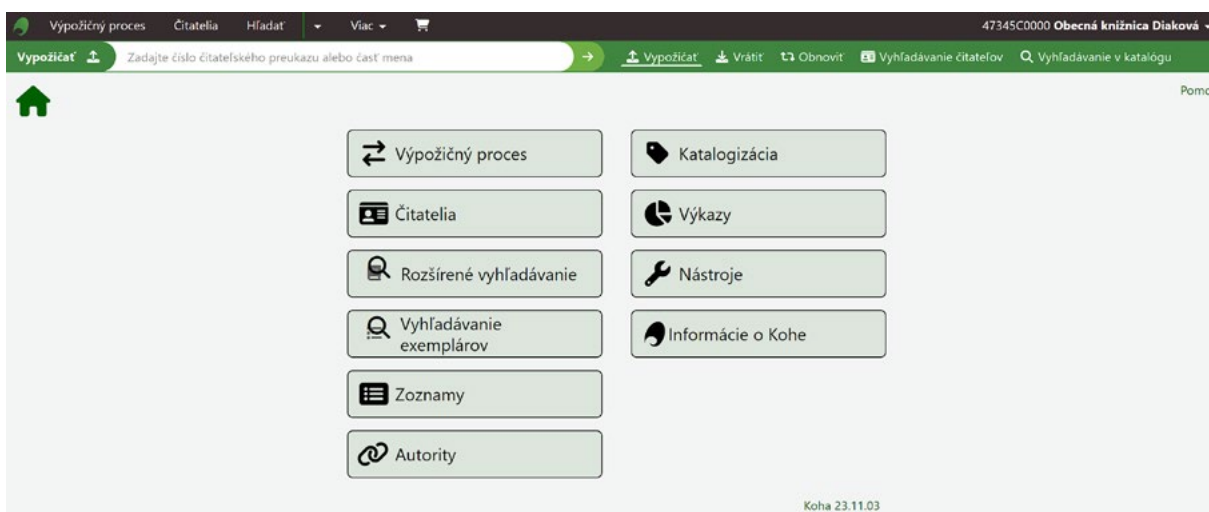
Práca v systéme je jednoduchá a intuitívna. Turčianska knižnica uvedomujúc si rozmanitosť každej jednej knižnice a jej pracovníkov zaškoľuje knihovníkov individuálne,

v prostredí obecnej knižnice. Okrem konzultácií plánuje vytvoriť aj príručku či iné pomocné materiály uľahčujúce prácu knihovníkom v systéme.

Na obrázku 1 je úvodná strana online katalógu, ktorá je voľne dostupná bez akéhokoľvek prihlásenia. Ak si používateľ nezvolí niektorú z ponúkaných možností, môže priamo cez jednoduché vyhľadávanie nájsť, čo potrebuje. Z vyhľadaných záznamov sa dozvie, kde (v ktorej obecnej knižnici) sa dokument nachádza a či je možné si ho vypožičať. Ak je počet vyhľadaných záznamov príliš veľký, môže svoje vyhľadávanie vymedziť cez možnosť zúžiť vyhľadávanie.

Obr. 1 Online katalóg Knižnice Turca

Obr. 2 Knižničné rozhranie – pracovné okno zobrazené po prihlásení do KIS

KNÍŽNIČNO-INFORMAČNÉ SYSTÉMY

Na obrázku 2 je zobrazené rozhranie, do ktorého sa knihovník dostane po prihlásení. Tu začína registrácia používateľa, katalogizácia aj spracovanie požadovaných štatistických výkazov.

Na obrázkoch 3 až 6 sú ukážky priamo z rozhrania systému prispôbeného pre obecné knižnice regiónu Turiec.

Na obrázku 3 je knihovničke rozhranie so základnými informáciami o knižnici. Aj tu si môže knižnica sama nastaviť, čo chce, respektíve čo nechce mať zverejnené. Tu konkrétne sú údaje o obecnej knižnici Kláštor pod Znievom.

Na obrázku 4 je ukážka možností rozšíreného vyhľadávania, ktoré umožňuje používateľovi vyhľadávať v onli-

The screenshot shows the 'Online katalóg knižníc regiónu Turca' interface. At the top, there are navigation links for 'Košík', 'Zoznamy', 'Jazyky', and a user login area. The main header identifies the library as 'Miestna ľudová knižnica Kláštor pod Znievom'. Below this, there are search filters and a search bar. The main content area displays the library's details: 'Adresa knižnice: M. Čulena 181/50 (vchod z ľava), 038 43 Kláštor pod Znievom'. It also lists 'otváracie hodiny' (opening hours) for Monday through Friday and a 'Poplatok za kalendárny rok: Dospelí 1€ / rok'. On the right side, there is a 'Prihláste sa do svojho účtu' section with input fields for 'Meno:' and 'Heslo:', and a 'Prihlásiť sa' button.

Obr. 3 Knižovničke rozhranie – základné informácie o obecnej knižnici Kláštor pod Znievom

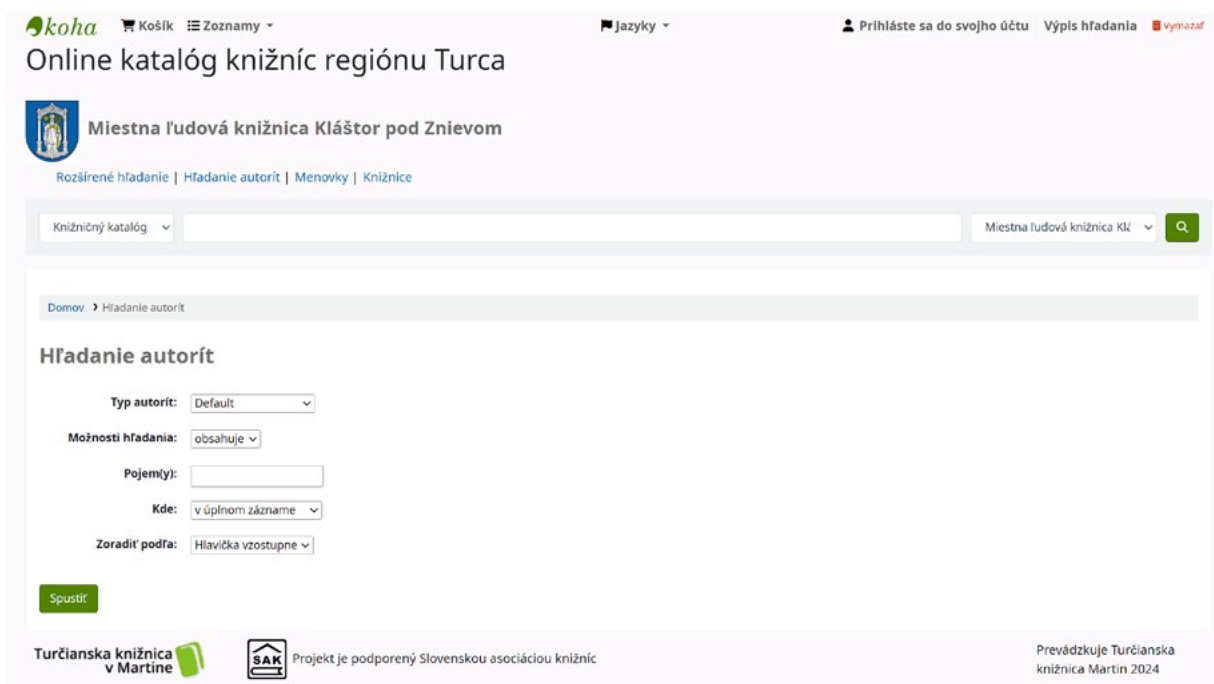
The screenshot displays the 'Rozšírené hľadanie' (Advanced Search) section. It features a search input field with a dropdown menu for search criteria, currently showing 'Kľúčové slovo'. Below the search field are buttons for 'Hľadať', 'Viac možností', and 'Nové hľadanie'. The 'Typ exemplára' (Type of exemplar) section has radio buttons for 'Krásna literatúra pre deti', 'Krásna literatúra pre dospelých', 'Odborná literatúra pre deti', and 'Odborná literatúra pre dospelých'. The 'Lokácia a dostupnosť' (Location and availability) section has a dropdown menu with options like 'Všetky knižnice', 'Miestna ľudová knižnica Kláštor pod Znievom', and others. The 'Triediť podľa' (Sort by) section has a dropdown menu with options like 'Relevantnosť', 'Čítanosť', and 'Autor'. The 'Rozmedzie dátumu vydania' (Date range) section has a date range input field. The 'Jazyk' (Language) section has a dropdown menu with 'Bez obmedzenia' selected.

Obr. 4 Rozšírené vyhľadávanie

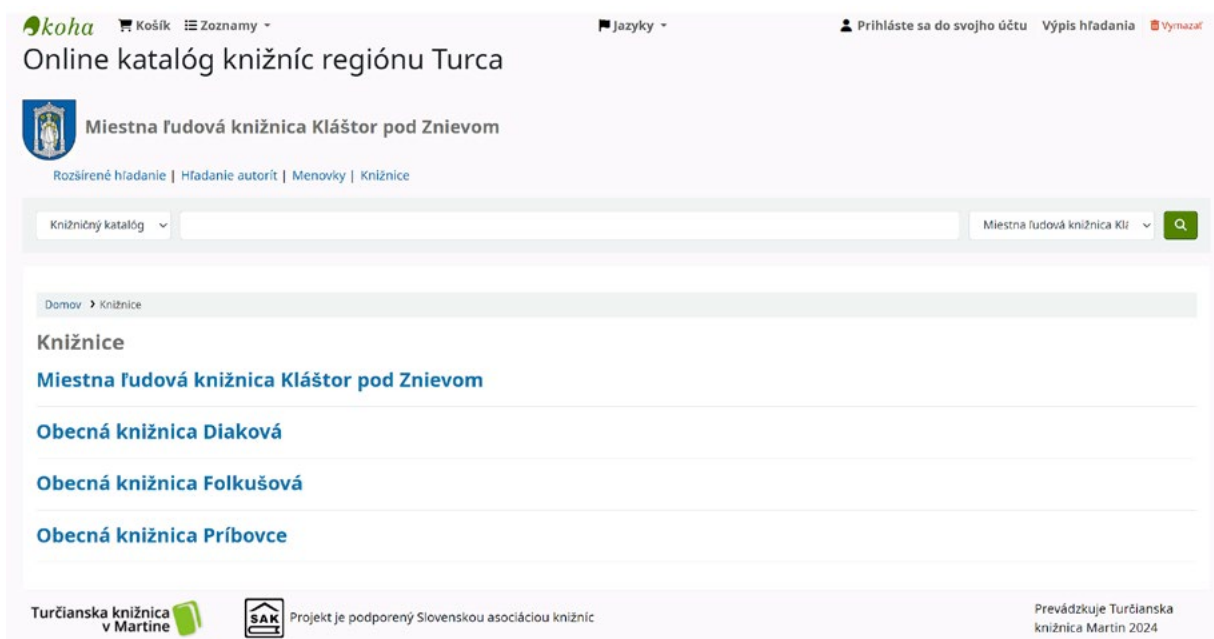
ne katalógu pomocou kľúčových slov, predmetu, názvu dokumentu, autora dokumentu, vydavateľa, miesta vydania, ISBN alebo čiarového kódu. Taktiež je možné si pri vyhľadávaní zvoliť typ exemplára. Knižnica v Kláštore pod Znievom má prednastavené tri typy exemplárov: krásnu literatúru pre deti, periodiká a krásnu literatúru pre dospelých. Taktiež je možné využiť možnosť vyhľadávania podľa lokácie, relevantnosti, dátumu a jazyka

dokumentu, čo sú štandardné možnosti vyhľadávania knižnično-informačných systémov používaných v knižniciach.

Na obrázku 5 je zobrazená možnosť vyhľadávania v databáze autorít, kde je možné vyhľadávať podľa typu autority, prípadne požitím aj doplňujúcich filtrov. Pri zvolení možnosti vyhľadávania podľa typu autority sa vy-

Obr. 5 Hľadanie autorít

Obr. 6 Zoznam knižníc (v čase písania článku)

roluje ponuka v anglickom jazyku. Žiaľ, nie je v našich silách upraviť a doplniť preklad v slovenskom jazyku.

Na obrázku 6 je zobrazené prostredie zo systému, kde je zoznam obecných knižníc regiónu Turiec, ktoré už KOH-u využívajú.

V súčasnosti (v čase prípravy článku) sú do systému postupne implementované záznamy troch obecných knižníc. Dňa 11. decembra 2023 sa konalo v Turčianskej knižnici metodické stretnutie knihovníkov a starostov obcí regiónu Turiec, na ktorom bol tento odvážny projekt „prakticky“ predstavený. Prítomní videli, ako sa so systémom pracuje, ako je možné prebrať už vypracovaný záznam a aké informácie môžu oni zo systému získať. Opäť bola deklarovaná technická nenáročnosť a, naopak, veľká technická a mentálna podpora zo strany Turčianskej knižnice. Pravdepodobne aj na základe

získaných informácií bola dohodnutá spolupráca s ďalšími dvomi obecnými knižnicami, ktorá začne od 1. januára 2024.

Začiatky s „novinkami“ bývajú často plné otázok a obáv z nového. Turčianska knižnica je presvedčená, že nastúpila na správnu cestu modernizácie a nových trendov v obecných knižniciach. Je nevyhnutné, aby technológie, ktoré pomáhajú, začali prinášať úžitok aj do menších knižníc. KOHA spája používateľov knižníc a zamestnancov, pretože obaja môžu vidieť rôzne aspekty systému a môžu efektívnejšie spolupracovať pri dosahovaní cieľov pre každého používateľa.

Turčianska knižnica v Martine by aj touto cestou chcela poďakovať Nadácii Českej sporiteľne a Ing. Viliamovi Poloncovi, nakoľko bez nich by tento projekt nebolo možné uviesť do života.